

Bingen, Bärlach – rättvisans eviga dialog

JYRI INHA

Dialogen sätter spegeln framför strukturerna och den överkliga substansen bakom deras världar. Hoppet förnyar sig i reflektionerna och tiden skapar illusionen om distans, skillnad mellan rätt och orätt – det är rättvisans tid i ord och ordalag. Rätt och dess bilder, reflektioner om gränser, substans har sina dialektiska exempel i litteratur, i ord som skapas och förslavas av intryckens tidlösa, subjektiva makt. I artikeln pekas på några läckra scherzon av dessa eviga rytmer – Bingen, Bärlach ...

Vi är rötterna,
ni är grenarna, det levande ögats frukter;
vi var endast dess skugga.
– Hildegard av Bingen, *Spelet om Krafterna*
(Bingen 1995)

1. Coda

*Dem lieben Gott geweiht ...*¹ – Anton Bruckner och uttryckens makt; Dem lieben Gott var och är i hans nionde någonting som rubricerar tematiken, kampen mellan två tidlösa dimensioner av samma substans, rätt och orätt, scherzon som skapas och förslavas av symfonins, uttryckens egna strukturer. Bruckner anade antagligen att dialogen baserar sig på både definitioner och tidskänsla, att verkligheten tidlöst

gömmar sig bakom tillräckligt tolkningsfria, subjektiva begrepp av världslighet och abstraktion.

Definitioner har alltid sin legitimitet och tvärtom. I konsten är dialogen samtidigt diskussion, reflektion och självbild. Spegeln finns och känns, uttryckens liv är (känslornas) maktspel som illustrerar resorna till det abstrakta. Vägarna till rättens språk öppnar sig.

Detta gäller i ännu högre grad för ordens existens. Orden måste ha sina ofta ganska dunkla svansar av pre- och postverklig intuition. Orden spräcker spegeln och gör scherzorna alltför lätt läckrare – och skapar rytmer som lever sin evighet som uttryckens, begreppens, den subjektiva verklighetens metafor.

1 Den österrikiska tonsättare Anton Bruckners (1824-1896) tillägnan för sin nionde symfoni (d-moll, 1887/1896, okompletterad), ytterligare t.ex. Auer 1982, s. 399-400.

eviga rytmer – rytmiska metaforer – rytmisk evighet

2. Rättvisans klocka

I sin välkända kriminalroman *Der Verdacht* från 1953 (Dürrenmatt 1961, översatt. Dürrenmatt 1957) låter Friedrich Dürrenmatt sin redan berömda gestalt kommissarie Bärlach bekanta sig med ett politiskt ytterst sensitivt tema. Den känsliga motivkretsen är brott mot mänskligheten, före och under det andra världskriget samt därefter. Dürrenmatt berättar i sin typiska flinka och underhållande stil historien om den dödsjuka Bärlachs sista fall. I denna berättelse diskuterar han samtidigt det ännu i slutet av femtiotalet högaktuella temat om tidigare nazisternas integration i samhällslivet efter kriget. Dürrenmatt för in textens och situationernas kulmination i en dialog mellan Bärlach och den store torteraren, förre koncentrationslägerkirurgen Dr. Emmenberger som ska operera – som vanligt utan narkos och med dödlig utgång – Bärlach strax efter diskussionen, inom de timmar som gestaltas av både replikernas magi och av klockan som hänger där ovanför.

Dialogen berör det som är eller kan vara rätt. Denna dialog symboliserar begreppet rättvisans tidsbundna, överkliga inflytande på liv och död, rätt och orätt, existens och icke existens. När allt fokuseras på tidens nåd, på möjligheternas dimensioner i de stunder som återstår och förverkligar illusionen av ett val, av rättvisan i praktiken, uppstår dialogens slutliga, tysta budskap: alltid intuition före definition, alltid rättvisa före rätt.

Dürrenmatt låter dialogen fortsätta ända till tidsbilden av individens förmåga att förstå rätt – kommissarie Bärlach har bråttom samt pinsamt gott om tid – både och. Han vet, eller bättre sagt känner, att det subjektiva håller på att upphöra, att klockan redan syns där den alltid varit, att någonting har skapat den blivande dialogen just liksom smärtan som växer upp i och genom medvetandet. Man kan bara tyst svara på tortyrens nihilistiska argumentation om *Sein und Zeit* – och vänta på tidens nåd, det enda som återstår av klockans rättvisa: »Die Uhr, wenn nur die Uhr nicht wäre« (Dürrenmatt 1961, s. 101 f.).

Genom att analysera rättens och rättvisans subjektivitet förmedlad av en sådan dialog, en sådan tidsdimension skisserar Dürrenmatt nödvändigheten av att förstå det oförståeliga. Det blir ett existentiellt måste att balansera mellan realistisk illusion och illusoriska realiteter – det levande ögats frukter växer upp bara i god tid och i lämpligt ordalag. *Wenn nur die Zeit nicht für das Sein wäre.* Martin Heideggers argumentation om ett visst tidsperspektiv på individens subjektivitet och dess begrepp (t.ex. Heidegger 2001, s. 334-372) blir de facto illustrerat i Bärlachs avtagande dialog med Dr. Emmenberger. Samtidigt sträcker sig bildspråket till tidigare förebilder. Vägarna till rättens alltid individuella språk öppnar sig ...

3. Minnet av Jean-Baptiste

Wer nicht von dreitausend Jahren
Sich weiss Rechenschaft zu geben,
Bleib im Dunkeln unerfahren,
Mag von Tag zu Tage leben.
(Goethe 1963, s. 58.)

Liksom tiden får nya dimensioner hos Henri Bergsons berömda *présent qui dure* (nutiden som varar) (t.ex. Bergson 1998, 1998, s. 75 f. och s. 128 f.) skapas speglarna av ett diskuterande självmedvetande i Albert Camus filosofiskt flytande roman *La Chute* från 1956 (översätr. Camus 1964). Huvudpersonen Jean-Baptiste Clamence – före detta advokat (med det mångtydiga namnet) skildrar i en monolog sin flykt från det förflutna, från brott och det medvetna till det skenbart irreella. Denne Clamence presenteras genom den dialog som så småningom utvecklas mellan honom (berättaren) och läsaren. Camus använder dialogen som en reflektion i en spegel, som ett genljud för ständig fördjupning av historien till det godtyckliga där allt duger.

Som huvudperson, berättare, egentligen talare, beskriver Camus sin filosofi i i en spegling av motsatser. Det är Någon som talar och denna Någon ställer sig utanför begreppslig och berörbar rätt eller orätt, utanför nutiden som konkretiseras och förstörs av fallet in i det tomma, in i berättelsens, helhetens kärna, in i stiltjen i stormens öga.

Fallet leder samtidigt läsaren i in i brottets, likgiltighetens historia och minnets självreflektion och låter händelserna flyta i berättelsens nutid som varar. Reflektionerna över gränserna, om rätt och orätt skapar den överkliga stämningen, bakgrunden för Camus tysta adoption av rättens sköna, tomma ansikte – »*la tendre indifférence du monde*«. Med Främlingens röst sammanfattar Camus i Fallet: »[...] ja, vi har förlorat ljuset, morgnarna, den heliga oskyldigheten som förlåter sig själv [...] Till all lycka har jag nått målet. Jag är slutet och början,

jag meddelar er lagen« (Camus 1964, s. 101 och s. 82-83).²

Kanske det inte helt och hållet var en slump att Camus mediterade i Simone Weils rum i Paris, när han fått meddelandet om sitt Nobelpris (t.ex. Gray 2001, 2001, s. 213). Det är just dialogens oundviklighet och den i tiden (*présent qui passe*) förlorade oskyldigheten som begreppsligt förenar dem två. I Weils *Ecrits de Londres* utvecklas tankevärlden där *känslan* av rättens skönhet klart utesluter behovet av en objektiv definition av rätt a priori:

Rättvisans och sanningens anda är bara en särskild form av beaktandet som är ren kärlek. Enligt försynens eviga ordnande är allt som en människa utför i sådana omständigheter där andan av rättvisa och sanning behärskar klädd i skönhetens härlighet. Skönhetens härlighet belyser allt som förföljer ren kärlek (Weil 1957, s. 36).³

Det är just den här melodins kanske till och med dödssköna genljud man kan höra när Camus ytligt svala text kulminerar, bakom speglarna ... samtidigt som minnet av Jean-Baptiste lever i symboliken.

2 »[...] oui, nous avons perdu la lumière, les matins, la sainte innocence de celui qui se pardonne à lui-même [...] heureusement, je suis arrivé, moi! Je suis la fin et le commencement, j'annonce la loi.«

3 »L'esprit de justice et de vérité n'est pas autre chose qu'une certaine espèce d'attention, qui est pur amour. Par une éternelle disposition de la Providence, tout ce qu'un homme produit en tout domaine quand l'esprit de justice et de vérité le maîtrise est revêtu de l'éclat de la beauté. Tout ce qui procède de l'amour pur est illumine par l'éclat de la beauté.«

4. Rätt och utopi – rötterna och grenarna

Klart ljus tar sig in i den dunkla dikten
viftar med flaggan förstå
Jag måste gå in i dunklet att söka
Finna är annorstädes –
(Sachs 2001, s. 502)

I ord som skapas och förslavas av intryckens tidlösa, subjektiva makt växer traditionen ståtligt i tiden. Om man tittar på dikten i den västerländska litterära dialog som rör sig i rättvisans dimensioner, stöter man på Hildegard av Bingens liturgiska lyrik. Den framstår också som en brygga bakåt in till den rättsliga utopins sediment. Scherzot börjar här naturligt med ett religiöst credo, men växer samtidigt till ett mystiskt budskap om rätt och fel, rätt och orätt.

Spelet om Krafterna, *Ordo virtutum*, som är en del av *Symfonia armonie celestium revelationum*⁴, visar vägen till dialogens strukturella och innehållsliga potential för en oändlig dikotomi. Det är fråga om en samtidig upplevelse av uttryckens tolkningsfria, lyriska harmoni och budskapets semantiska villkor för de begreppsliga strukturerna. Man kan alltså lyssna till Hildegards symfoni polyfoniskt – och utan fast tidsförankring njuta av karaktärernas och betydelseernas kamp.

Finna är annorstädes ... i Spelet presenterar Hildegard religiöst ganska typiskt mantrade karaktärer (t.ex. Krafterna, Själ-

len, Djävulen, Patriarker och Profeter, Lydnaden, Oskulden) som i den geniala dialogen mellan rätt och fel, rättvisan i det Gudsangivna, gestaltar sig i det eviga existentialistiska glaspärlespelet. Det som är rätt och gott utvecklas i dialogens pariteter; rötterna och grenarna beror av varandra ... skuggan av rätt är omfattande men subjektivt, även intuitivt tolkningsfri. Spegeln sätts där liksom här. – När dialogen just i denna dimension uppenbarar det eviga cirkelslutet står rättvisans subjektivitet igen mysigt nära: »cum veritatem qua liberetur ignoret, expedit quod fallatur.»⁵

5. Dialog med dialogens nya makt

Vad blir kvar, vad återstår? Då det är som bäst, formuleringens charm. Samuel Beckett driver rättens subjektivt beskrivbara fenomen till det oerhörda. Bokstavligt skall objektiv vara subjektiv, sett liksom förstått och tvärtom. I sin texttrilogi *Molloy* (Beckett 1950) – *Malone meurt* (Beckett 1951) – *L'Innomable* (Beckett 1952, översätt. Beckett 1991)⁶ utvecklar Beckett strukturer för en samtidig dialog mellan

5 »...] när hon frågar efter sanningen som skall befria henne, är det skäligt att bedraga henne« Augustinus 2002, IV/24).

6 Ursprungligen på franska, av Éditions de Minuit, 1950-1952. Den irländske parisaren Beckett började på fyrtioalet skriva på franska för att ha det lättare att skriva på ett fritt, enkelt språk i motsats till sitt modersmål. Beslutet hade antagligen sin inverkan också på trilogins originella uttrycks kraft.

4 »Symfonin om samklangerna i de gudomliga uppenbarelserna«, översättning av Alf Härdelin.

uttryckens form och innehåll; scherzot som omfattar hela tematiken från individens känsla till observatörens mäktiga trialog.

Trilogin börjar med berättaren Molloy, som troligen har någonting med likgiltighetens brott att göra (det får läsaren inte exakt reda på), och fortsätts surrealistiskt med Malones historia som en namnlös berättelse utvecklad i trialogiska dimensioner. Beckett fördjupar *Molloys* och Malones gemensamma resa till det okända och beskriver samtidigt det individuella beslutets, subjektivitetens gränser och fenotyper också i rättvisans världar. Hur kunde det vara möjligt att titta på sig själv i beslutets ögonblick som växer från sina premisser oberoende av tidsdimensionen, även i rättslig mening.

En trestämmig fuga i vilken de dunkla svansarna av intuition, rättvisans begreppslighet, förvandlas till det definitiva, till rättens språk och symbolik. Allt uppstår i den mestadels osynliga trialogen som slutligen skapar Becketts verkliga scherzo, den onämnbare – *L'Innomable*. Även i de kalkylerat surrealistiska dimensionerna hos berättelsernas stämmor avslöjar dialogen det väsentliga: att det alltid – i nutiden som varar – finns en gränslös, meningslös förbindelse mellan subjektiv förståelse och uttrycksbubblor av rätt.

Becketts världar växer till en vävnad med spännande systematik. Den onämnbare är samtidigt både slutdelen av allt och den (mest objektiva) dimensionen i alla delar av trilogin. Den strukturella lösningen illustrerar igen innehållet och tvärtom. Hos slutsatserna är känslan av meningens, varför inte rättslighetens skönhet igen ganska läckert hemma.

6. Ögonblickets budskap

Härifrån är det definitivt inte långt till Jacques Lacans förklaring av språkets, också den rättsliga ordvärldens status i det subjektiva av erfarenheten:

Vi för vår del kommer bara att lita till de premisser som vi sett bekräftas i det att språket genom dem fått sin status som vetenskapligt objekt i erfarenheten (Lacan 1989, s. 172-173).⁷

Och från Lacan, från tolkning av det individuella uttryckets bokstavliga dimensioner finns det bara en metaforisk distans till Jacques Derrida. Här avses den Derrida som förstår rättvisans tematik genom både tidskänsla och definition *a posteriori* (t.ex. Derrida 1991, ch. 1). När varje människa är och måste vara ett rättssubjekt *an sich*, är det alltid fråga om rättvisa före rätten, intuition före definition, variationerna före temat. Rättvisan hos en individ kommer alltid tillbaka till reaktionens, beslutets tidliga ögonblick. Stunderna i Bärlachs klocka betyder att ingenting berättar hur de skall förstås, hur tolkningen av ögonblickets budskap skall förmas, hur beslutet skall fattas. När tidens historia upphör, börjar rättvisans stund, la tendre indifférence du monde, och tvärtom. Codan skall samtidigt existera före strukturell utveckling och i den – langsam, *sehr feierlich* ... *i présent qui dure* ...

7 »Nous ne nous fierons quant à nous q'aux seules prémisses, qui ont vu se confirmer leur prix de ce que le langage y a effectivement conquis dans l'expérience son statut d'objet scientifique.«

7. Coda

Coda, liksom en kanon, rätt i nutiden som varar ... rötterna och grenarna i rättvisans huvudtema ... svansarna av intuition i rättspråkets fortlöpande scherzon – *längtan. längtan ...*

Litteratur

- Auer, Max. *Anton Bruckner – Mystiker und Musikant*. Erste Auflage. München: Heyne Verlag, 1982.
- Augustinus. *Guds stad: de utfästa målen, bok IXX-XXII*. Andra upplaga. i översättning av Bengt Ellenberger med inledning av Bent Dalsgaard Larsen. Stockholm: Artos & Norma Bokförlag, 2002.
- Beckett, Samuel. *Molloy. 1er édition*. Paris: Éditions de Minuit, 1950.
- Beckett, Samuel. *Malone meurt. 1er édition*. Paris: Éditions de Minuit, 1951.
- Beckett, Samuel. *L'Innomable. 1er édition*. Paris: Éditions de Minuit, 1952.
- Beckett, Samuel. *Den onämnbare. Översättning av Lill-Inger Eriksson*. Stockholm: AWE/Geber, 1991.
- Bergson, Henri. *Durée et simultanéité. 2ème édition*. Paris: Quadrige – Presses Universitaires de France, 1998.
- Bingen, Hildegard av. *Den himmelska harmonin – Liturgisk lyrik och Spelet om Krafterna*. Presentation och tolkning av Alf Härdelin. Första upplaga. Skellefteå: Artos bokförlag och Alf Härdelin, 1995.
- Camus, Albert. *Fallet. Första upplaga*. Översättning av Eva Alexanderson. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers – Delfinbok, 1964.
- Derrida, Jacques. *Donner le temps. 1. La fausse monnaie*. Paris: Galilée, 1991.
- Dürrenmatt, Friedrich. *Misstanken: roman*. Övers. av Ingegerd Lundgren. Stockholm: Tiden, 1957.
- Dürrenmatt, Friedrich. *Der Verdacht. Erste Auflage*. München: Rowohlt, 1961.
- Goethe, Johann Wolfgang von. *Westöstlicher Divan*. Vorw. und Erl. von Max Rychner. Zürich: Manesse Verlag, 1963.
- Gray, Francine du Plessix. *Simone Weil. First edition*. London: Weidenfeld & Nicholson, 2001.
- Heidegger, Martin. *Sein und Zeit*. Achtzehnte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2001.
- Lacan, Jacques. *Écrits. Spiegelstadiet och andra skrifter. I urval av Irène Matthis*. Första upplaga. Till svenska av Irène Matthis. Borås: Natur och Kultur, 1989.
- Sachs, Nelly. *Samlade dikter*. Första upplaga. Översättning av Rolf Moberg. Norhaven: MånPocket, 2001.
- Weil, Simone. *Ecrits de Londres. 1er édition*. Paris: Gallimard, 1957.

Författareupplysningar

Jyri Inha är universitetslektor i rättshistoria vid Helsingfors universitet, Finland.

Deliberativt demokrati eller intern retslig legitimitet

~~En retsfilosofisk diskussion af Kaarlo Tuoris teori om kritisk retspositivisme~~

SIGURD LAURIDSEN

I denne artikel vil jeg diskutere Kaarlo Tuoris kritisk retspositivistiske tese om et internt kriterium for legitimitet lokaliseret i rettens dybdestruktur. Jeg vil eftervise, at det er uklart hvilke argumenter kritisk retspositivisme støtter sig til i begrundelsen af denne tese. Jeg vil diskutere tesen ud fra en diskursteoritisk og en kommunitaristisk teori om legitimitet og eftervise, at tesen ikke kan begrundes gennem nogen af disse to teorier. I konklusionen vil jeg tilslutte mig Tuoris ambition om, at det er muligt at opstille et normativt kriterium for moderne ret. Samtidig vil jeg imidlertid hævde, at denne ambition bedst opfyldes gennem en teori om deliberativt demokrati, hvorfor jeg mener, at Tuori bør forlade sin tese om et internt retsligt kriterium for legitimitet.

Indledning¹

Retspositivismens kritik af naturretslige begrundelser af rettens legitimitet har ifølge mange efterladt retsfilosofien i en præker situation. Der er udbredt enighed om, at retspositivismens påstand om, at spørgsmålet om en legal norms legitimitet ude-

lukkende skal besvares ved at undersøge, om den er vedtaget i en lovlig proces eller ej, er utilfredsstillende.² En sådan definition af 'legitimitet' fører nemlig til, at borgernes eneste incitament til at følge loven består i frygten for straf. Kritikkerne af retspositivismen mener ikke, at en sådan redegørelse for legitimitet er overbevisende og hævder i stedet, at man også bør efterleve love, fordi de er rigtige.

¹ Jeg er Peter Rossel og Esther Oluffa Pedersen taknemmelig for gode bemærkninger i forbindelse med udarbejdelsen af artiklen uden at de dog kan tages til indtægt for de fremlagte synspunkter.

² Robert Alexy 1992, Karl-Otto Apel 1998, Ronald Dworkin 1977 og Jürgen Habermas 1992, for blot at nævne nogle få markante filosoffer, er alle enige i denne påstand.